

Herman Ottó a Belvárosba költözött Kiállítási megnyitó beszéd

VIGA Gyula

Ottó Herman moves to the City An exhibition opening speech

Herman Ottó a Belvárosba költözik

2014. december 4. 14.00

Herman Ottó Múzeum papszeri öreg épülete,
Miskolc 3530, Papszer 1.

Herman Ottó a Belvárosba költözik
Emlékszoba megnyitása a lillafüredi Peleház
kiállításából

A kiállítást megnyitja:

Dr. Viga Gyula etnográfus

A megnyitót követően koszorúzást tartunk
Herman Ottó szobránál.

Ünnepi beszédet mond:

Dr. Bodó Sándor,

a 125 éves Magyar Néprajzi Társaság elnöke.

A Herman Ottó Emlékülésen (2014. december 4. MTA MAB Székház, Miskolc) több új információ, számos okosság hangzott már el Herman Ottóról, akinek az életművét a különböző tudományzakok művelői jól ismerik, de számon tartja Miskolc város közönsége is, amihez nem könnyű bármit hozzátenni. Ezért csupán – főként az életmű utóéletére, a kimagasló személyiség emlékezetére koncentrálni – néhány megjegyzést teszek a centenáriumi ünnepség és a kiállítás kapcsán.

Az utókor egymást váltó generációi sokféle módon igyekeznek felhasználni Herman Ottó életművét, különösen az olyan történelmi időszakokban, amikor a társadalmi-politikai szituáció karakteresen megváltozott, a társadalmi elit jelentősen átalakult, és olyan személyiségeket kellett kiválasztani az új társadalmi kánon számára, akik nem csupán eredményeikkel mutatták példát, de hitelesek is lehettek. Herman személyét és munkásságát már a kortársak részéről is jelentős figyelem kísérette idehaza és külföldön egyaránt. Rendkívüli tudományos és tudományszervező munkássága mellett erősítette mindezt kiterjedt közéleti szerepvállalása, politikai pályája, s nyitott személyisége. Felhajtó erőt jelentett a magyarság mellett, minden körülmények között vállalt elkötelezettsége, hogy töretlen híve volt Kossuthnak és a nemzeti függetlenség eszményének, s hogy az új baloldali mozgalmakkal való ambivalens viszonya ellenére is, egyfajta társadalmi igazságosságot vizionált. Halálakor jelentős számú hírlapi cikkben tudatták a veszteségüket a politikai lapok, s természetesen mindazon szakterületek, különféle tudományos társaságok, egyesületek méltatták folyóirataikban, búcsúztatták szerkesztőségi cikkben, amely területeken érdemeket szerzett.

Herman Ottó dolgozószobája a Herman Ottó Emlékházban,
Miskolc-Lillfüred (Szujó Imre felv., 2013)

Halála után – főként a tanítványok részéről – nagyon hamar elkezdődött a sztereotípiáktól sem mentes kultuszának a megteremtése, ami azonban különösen az 1950-es évek elején, halála 40. évfordulója táján csúcsonodott ki: a régészettől, néprajztól az élővilág kutatásának különféle szakágaiig, a tudományos ismeretterjesztéstől a közművelés/köznevelés különböző szintjeiig példaként jelent meg az életműve, egy olyan korszakban, amikor komoly igény mutatkozott az újfajta héroszok teremtésére.

(Emlegették őt a természettudomány Petőfijeként is.) Herman persze rászolgált erre a figyelemre, s számunkra azonban az újfajta történeti-társadalmi irány megformálódásának a folyamata okán érdekes utóéletének ez a szakasza. Segítette emlékének elevenen maradását, hogy generációnként akár több életrajzi feldolgozás, ill. egy-egy szakterületen végzett tevékenységének újszerű összefoglalása jelent meg: Lambrecht Kálmán, Beretzky Péter, Székely Sándor, Varga Domokos, Vásárhelyi István, Kósa László – Keve András – Farkas Gyula, Erdődy Gábor és mások tollából.

Megszámlálni is nehéz lenne az emlékező konferenciákat, rendezvényeket. Meghatározó, hogy Herman – legalább a Madarak és fák napja okán – generációk óta jelen van az iskolai oktató-nevelő munkában, s persze nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy pl. *A madarak hasznáról és káráról* című könyve még életében 20 ezer példányban látott napvilágot, ami szinte példátlan a korabeli könyvkiadás történetében.

Az előbb sztereotípiákat említettem az életmű kapcsán, ezek között különösen figyelmet érdemel a *polihisztor* Herman Ottó állandó jelző. A fogalom minden bizonnyal a tanítvány, Lambrecht Kálmán 1920-ban megjelent Herman életrajza hatására került a közbeszédbe. (A Herman tanítvány Lambrechtre is ráillik a polihisztor jelző.) Rendkívül népszerű könyvében részletezően foglalkozott a polihisztorokkal, s arra jutott, hogy azokat a 19. század tudományossága hozta meg a magyarság számára Brassai Sámuel, Pulszky Ferenc és Herman Ottó személyében. A későbbi kutatások alapján meg kell jegyeznünk, hogy Herman autodidakta volt, nem volt szaktudós, s abban az értelemben bizonyosan polihisztor sem, mint Brassai Sámuel, aki teológus, biológus, geográfus, statisztikus, filozófus, kritikus volt, foglalkozott zeneelmélettel, esztétikával és közgazdasággal, mellette szanszkrit nyelvet tanított az egyetemen. Ahogyan Kósa László fogalmazott: ha Herman a 19. század első felében tevékenykedik, polihisztor lett volna, de a 19. század utolsó harmadában kiforráló szaktudományok ezt már nem tették lehetővé. Herman egész életében ugyanazt az utat járta a tudományban: a pozitívizmus jegyében az empirizmust, ill. a természettudományi módszert tartotta követendőnek, és az evolucionista szemléletébe vont be mindent nagyon tudatos építkezéssel, felhasználva a hazai és a nemzetközi szakirodalom sokféle impulzusát is.

Talán nem is egyszerűen a természettudósi érdeklődéséből vezethető le a néprajzi gondolkodása sem, inkább az élővilág és az ember több évezredes egymásra hatásának, a természetben élő ember megfigyelésén, tapasztalatán nyugvó eszközhasználó tudásának a felismeréséből. Nem lényegtelen, hogy az eszközhasználó ember történeti korszakainak szerszámait a 19–20. század fordulóján még sorozatokba próbálták illeszteni a kutatás, s majd két emberöltőnek kellett még eltelni az evolúció múlt-lineáris értelmezéséig is. Mondhatni, benne volt a korszak levegőjében a *Wörter und Sachen* ideája, vagy az – amit 1903-ban Posta Béla írt le nálunk először –, hogy a régészet ásatag néprajz, a néprajz pedig recens régészet. Például éppen Posta révén Kolozsvárról hamar magukkal vihették ezt a tudást akár a vidéki múzeumok őrei is.

Az állandó kiállítás részlete a Herman Ottó Emlékházban, Miskolc-Lillfüred (Szuó Imre felv., 2013)

Herman az archaikus technikák és eszközök eltűnését nagyon jól felismerte, pontosan tudta, hogy a 19. század második felének tájtalakításával, a folyószabályozásokkal és a vízrendezéssel miként válnak relikttummá elzárt területek és hagyományos foglalkozások. Számára azonban a tradíció feltárása és tudományos leírása nem volt ellentétes a polgárosodással és a modernizációval. Hadd idézzek egy néhány sort naplójának abból a fejezetéből, amit az 1900-ban megtartott párizsi világkiállítás magyar néprajzi pavilonjának általa irányított berendezéséről, ill. annak megnyitójáról írt. „Én Rejtő Sándor barátommal mentem zárt kocsiban. Ő díszmagyarban, én szalonöltözetben. A magyarság a kir(ályi) biztos helyiségében gyülekezett; nagy fényt fejtett ki... A nép inkább csodálkozott, mint csodált. Benn a teremben igen sok gúnyos mosolyt vettem észre, mi nem is csoda, mert ma már csak a kínaiak, a ciamiak, beduinok és hasonlók jelennek meg nemzeti viseletben – a civilizált népek már nem. Tapasztalni lehetett, hogy a művelt külföldiek sem bírták a huszárt a mágnástól és a cigánytól, ki itt „nemzeti dísz” viselt, megkülönböztetni.” Az idézet azt is jelzi, hogy Hermannak markáns, önálló véleménye volt a dolgokról, életét nem csupán a szakmai viták, de a politikai sőt személyes villongások is végig kísérték, hangsúlyozva különös, olykor különc emberi habitusát.

Megkülönböztetett figyelmet érdemel részünkről Herman Ottó miskolci öröksége és emléke, aminek tényei a jelenlevők számára többnyire ismertek. Herman szülei 1847-ben települtek Alsóhámorba, s a felföldi német fiúcska magyarrá válása és a magyarságért vállalt közéleti szerepe az idegen ajkú, de Hungarus-tudatú értelmiségiek magyar örökösei közé sorolja őt. Közülük ketten, a szépassági cipster Hunfalvy Pál és Hunfalvy János elődjei voltak az 1808-tól működő miskolci evangélikus gimnázium padjaiban is.

A miskolci kortársak és az őket követő generációk nem voltak hálátlanok Herman életművéhez. Talán nem közsímet, hogy személye kapcsán az intézményi névadás gondolata már 1922-ben felmerült: a Vallás- és Közoktatási Minisztérium felszólította a középfokú oktatási intézményeket, tegyenek hármass elöterjesztést, hogy nemzetünk nagyjai közül kinek a nevét viselje a továbbiakban az iskolájuk, azzal a megszorítással, hogy legutóbbi 25 évben elhunytak nem választhatók névadóul. Az iskola tantestülete – kérve a negyedszázados megkötés elengedését – egyhangúan ajánlotta, hogy a következő tanévtől az intézmény Herman Ottó nevét viselje. Az indoklásukat idézem: „Herman Ottó nagy tudománya és magyarsága annyira evidens, hogy nemcsak ezért, de azért is az ő neve a legmegfelelőbb a miskolci m. kir. áll. Főreál Iskola elnevezésére, mert a borsodi Bükk hegység volt az ő üdülő helye, Lillafüredet ő alapította, a borsodi ősember nyomokat ő fedezte fel, városunk, valamint környékének és Borsod vmegyének geológiai, paleontológiai, madártani feltárásával Miskolcz városát örök hálára kötelezte. Büszkén viselné iskolánk ennek a nagy magyar tudósnek a nevét.” Megjegyzem, hogy második helyen Palóczy László, harmadikon pedig Hunfalvy Jánost ajánlották, de szóba hozták lehetőségként Bercsényi Miklós, Mikes Kelemen és Tompa Mihály nevét is. Nos, a dolog más-ként alakult: az intézmény 1922 ősztől Hunfalvy János Gimnáziumként folytatta a működését.

Az állandó kiállítás részlete a Herman Ottó Emlékházban, Miskolc-Lillafüred (Szujó Imre felv., 2013)

A 20. század második felében bomlott ki Herman miskolci emlékezete: a múzeum és az emlékház, gimnázium, általános iskola, tudományos díj, utca, emlékpark és turistaház, lakásszövetkezet, ökológiai egyesület viselte/viseli a nevét, s két szobor őrzi az emlékét: Medgyessy Ferenc és Varga Éva alkotásai. A Medgyessy szobor érdekes, izgalmas időszakban született: 1957. június 30-án avatta fel Mihályfi Ernő akkori művelődésügyi miniszter-helyettes egy „szoborbizottság” által generált lelkes mozgalom eredményeként készült műalkotást. Azt követően szinte folyamatos volt a törekvés Herman földi maradványainak hazahozatalára és a háromi temetőben újra temetésére, aminek az egyik legfőbb hivatkozási alapja a nagy Öregnek 1914. májusában Zorger Ignác bíróhoz címzett levele, ami szerint nem szakad el Hámortól, mert oda fog majd temetkezni. Hosszú előkészítő munka után 1965. szeptember 11-én emlékkiállítás valamint az állattenyésztő zoológus Anghy Csabát, a régész Korek Józsefet, a folklórtudós Ortutay Gyulát valamint az építész, két évig Miskolcon múzeumigazgató Vargha Lászlót felvonultató konferencia idézte meg a 130 éve született sokoldalú tudós alakját. A program betetőzése volt az újratemetés, aminek során H. Szabó Béla mondott ünnepi beszédet.

Emléktábla a lillafüredi Peleház, ma Herman Ottó Emlékház külső falán, Miskolc-Lillfüred (Szujó Imre felv., 2013)

Az utóbbi név kapcsán néhány személyiséget külön is említenem kell, akik jelentős szerepet vállaltak Herman Ottó miskolci örökségének ápolásában, mert egyre kevesebben emlékeznek már rájuk. Így a miskolci születésű, sokoldalú múzeumi ember *Leszih Andort* (1880-1963), aki 1901-től gyakornoka, majd 1905-től 1950-ig kinevezett öre, ill. vezetője volt a Borsod-Miskolci Múzeumnak. A jászberényi születésű zoológus, természetkutató és -védő *Vásárhelyi Istvánt* (1889-1968), aki még Herman ösztönzésére kezdett foglalkozni az állattannal, főként a halak természetrajzával, s aki 1933-tól a garadnai pisztráng-telep vezetője volt. Különösen Herman halálának 40., és 50. évfordulója, a lillafüredi Herman Ottó ház múzeumi kiállítóhelyként való hasznosítása, majd a nagy öreg háromi újratemetése kapcsán is számon kell tartanunk a Kassán született, az 1950-es évektől Miskolcon és Borsodban kezdetben főként agrártörténetet kutató *H. Szabó Bélát* (1919-1999), aki később műemléki, város- és várépítészeti kérdésekkel is foglalkozott és publikált például az általa 1956-ban alapított Borsodi Szemlében. 1974-ben önálló kötetben dolgozta fel Herman Ottó és Lillafüred kapcsolatát.

Ugyanebben az összefüggésben említtem a Ferenc József Tudományegyetemen természettudományok szakon diplomát szerző, Máramarosszigetről származó *Árokszállásy Zoltánt* (1912-1981), aki biológusként, a Földes Ferenc Gimnázium tanáraként és ismeretterjesztőként is sokat tett Herman örökségének népszerűsítéséért. Tevékenységük azt is körvonalazza, hogy Herman Ottó kultuszáról talán Miskolcon sem beszélhetünk, sokkal inkább néhány értelmiségi folyamatosan megnyilvánuló emlékeztető, kommemoratív tevékenységének hatásáról.

Tisztelt Megnyitó Közönség!

Nincs kétségem, hogy Herman Ottó emléke jól megfér ebben az épületben is, de természetesen más része hangsúlyozódik az életműnek itt, az öreg skola épületében, mint a Bükk lábánál, a Pelle-lakban. Ebben a történelmi térben a régészeti tevékenysége kerül az életmű homlokterébe: a szomszédban a Bársony-ház, az első őskorinak meghatározott régészeti lelet együttes lelőhelye, a közelben az Avas kovabányászatának és -feldolgozásának helyszíne, s természetesen maga ez az épület, ami 1952-től viseli Herman Ottó nevét. Ismerve a nagy Öreg életében rendkívüli szervezői aktivitását, hatékonyságát, úgy remélem, jelenléte talán ma is hathat: segíthet, hogy ezt a jobb sorsra érdemes épületet végre kegyeikbe fogadják a mai döntéshozók, s felújításával a város második legrégebbi középülete valóban egy 21. századi múzeum arculatát mutathatja majd!

2014. december 4.

